

СТАНОВИЩЕ

от проф. д. изк. Елена Попова

за дисертационен труд на тема

„ДЕМОНИЧНИ ОБРАЗИ В БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ЖИВОПИС“

от Мария Спиридонова

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“,

Институт за изследване на изкуствата, БАН

Темата за дяволичното, за генезиса на представите за него и формирането на неговия образ в религиозното съзнание, а оттам – и модификациите на модела в художествените практики на различни култури и епохи – отдавна вълнува научното въображение на Мария Спиридонова. Интересът към нея трайно възниква още по време на обучението ѝ по изкуствознание в НБУ, където тя придобива базови познания по библейска археология и теология. Той се фокусира върху демоничните образи в романското и готическо изкуство по време на специализациите ѝ в университетите на Дижон, Франция и Фрибург, Швейцария – и накрая, пребивавайки в Института за изследване на изкуствата – малко неочаквано се пренасочва към фолклорните девиации на злото в българската църковна живопис, и то най-вече към изображенията в селските църкви от късния период на възрожденското ни изкуство. Пред последните години животът ѝ в Кърджали и работата като уредник при фонд „Християнско изкуство“ към РИМ-Кърджали допълнително подхранват интереса ѝ към късновъзрожденските артефакти, откривани предимно на територията на днешна Южна България.

Виразите в траекторията на житейската и творческа съдба на Мария Спиридонова пряко влияят върху нейния дисертационен труд, върху неговата структура и съдържание. Докторантката се отличава със завидна ерудиция, културологичен обхват на научните интереси и не твърде последвателни познания за развитието на православната църковна живопис на Балканите. Това предопределя оригиналната методология на изследването – проявленията на демоничното в християнското изкуство са разгледани не в обичайната хронологична последователност, а вниманието е фокусирано върху двете крайни фази: началната и финалната (ако приемем, че българската възрожденска църковна живопис бележи заключителния витален етап на една хилядолетна еволюция).

Така в първа глава, озаглавена **Представата за възникването на злото**, дисертантката внимателно проследява генезиса на юдейските и дохристиянски представи за силите на злото, в Стария завет, в евангелските текстове и в тези на раннохристиянските им тълкуватели. След това – в глава втора, вниманието се насочва към **Няколко сцени и композиции с демонично присъствие** (с. 37-90). Това са: 1. Падналите ангели (с подробен преглед на западноевропейските образци – и представяне на неизвестен стенопис от Коста Геров Антикаров от 1879 г.); 2. Христовите притчи (с обилие от примери по стените на възрожденските ни църкви); 3. Иуда; и 4. Демонът с огледалото. Изследването на всяка от тези четири теми е публикувано във вид на статия, като в последните две („И влезе сатаната в Иуда, наречен Искарот” и особено в „Демонът и огледалото”) се забелязват редица приносни моменти. След всички анализи на конкретни образци Мария Спиридонова закономерно пристъпва към Трета глава **Типология на демоничните образи**, разделена на **Функционална** и **Морфологична**; тя се явява теоретично обобщение на представените в предходната част артефакти (с. 91-140).

Наличието на известни дребни неточности (в атрибуцията или терминологията; Иуда напр. е изписан „Юда“) не накърняват достойнствата на този труд. Темата е значима и обемна, а броят на паметниците от възрожденския период е необхватен; през 19. век морализаторският патос във визуалната проповед нараства дотолкова, че на практика няма изписана църква, по чиито стени да не е акцентирано върху разнообразните модификации на злото. Заслуга на дисертантката е и въвеждането в научно обращение на паметници, досега оставали извън вниманието на изследователите. Текстът е увлекателно поднесен и онагледен с албум със снимки от стенописни изображения в над 80 църкви, значителна част от които не са публикувани. Някои от тях провокират интереса към творчеството на зографи, досега пренебрегвани от изкуствоведите (напр. неизвестният автор на живописта в с. Долно Луково, Ивайловградско; зографът, работил в Чуриловския манастир край Петрич; Милош Яковлев, неизвестния ми Стоян Маркович и най-вече Коста Антикаров, чиято оригинална живопис в селските църкви край Перник и Радомир по моему заслужава специално изследване).

В заключение: дисертационният труд на Мария Спиридонова се отличава с приносен характер в степен, напълно достатъчна да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

11.10. 2016

проф. д. изк. Елена Попова